

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
ÚSTAV SPECIÁLNĚPEDAGOGICKÝCH STUDIÍ

**TERAPEUTICKÉ PŮSOBNÍ NA OSOBY SE ZRAKOVÝM
POSTIŽENÍM**

Dita Finková, Lenka Mitrychová, Kateřina Stejskalová

2011

Publikace vznikla z prostředků ESF - projekt OP Vzdělávání pro konkurenceschopnost, oblast podpory 2.2, Inovace distančních textů pro výuku speciálních pedagogů – tyflopedů (CZ.1.07/2.2.00/07.0083).

Tento projekt je spolufinancován evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

SEZNAM KAPITOL

Úvod

1. Teoretická východiska terapeutického působení na osoby se zrakovým postižením.

2. Terapie hrou

3. Muzikoterapie

4. Dramaterapie

5. Arteterapie

6. Biblioterapie

7. Terapie s účastí zvířete

5 ARTETERAPIE

Cíle

Po prostudování této kapitoly byste měli být schopni:

- vymežit, definovat a charakterizovat „arteterapii“ jako jednu z terapeutických disciplín, vhodnou pro rozvoj a podporu osob se zrakovým postižením,
- uvést, z čeho arteterapie vychází,
- vymežit profesi „arteterapeuta“,
- uvést, kde je možné získat vzdělání (výcvik) v oblasti arteterapie a uvést charakter jednotlivých škol a ateliérů,
- vymežit arteterapii z různých hledisek, například dle počtu klientů,
- uvést, jak je možno arteterapii využívat pro potřeby osob se zrakovým postižením.

Průvodce studiem

V rámci kapitoly s názvem „arteterapie“ se zaměříme na oblast využití této disciplíny u osob se zrakovým postižením. Z hlediska vymezení oboru jako takového, neexistuje jednotný pohled na tuto disciplínu. Různými autory je pojímána z různých hledisek, avšak je třeba říci, že vychází především z oblasti psychoterapie a je možno ji brát jako její specifickou formu. Arteterapie, tak jak ji pojímáme zde, je založena na využívání především výtvarného umění v jakékoli podobě.

5.1 Terminologické vymezení

Arteterapie v širším slova smyslu znamená léčbu uměním, včetně hudby, poezie, prózy, divadla, tance a výtvarného umění. Arteterapie v užším slova smyslu znamená léčbu výtvarným uměním.

Velmi výstižně vymezuje arteterapii nizozemský psychoterapeut Hilarion Petzold (Petzold, 1991, s.86.): „Arteterapie je teoreticky usměrněné působení na člověka jako celek v jeho fyzických, psychických danostech, v jeho uvědomělých i neuvědomělých snaženích, sociálních a ekologických vazbách, plánované ovlivňování postojů a chování pomocí umění a z umění odvozenými technikami, s cílem léčby nebo zmírnění nemoci a integrování nebo obohacení osobnosti.“

Český pedagog Zicha (1981) definuje arteterapii (resp. speciální výtvarnou výchovu, jak tento autor arteterapii nazývá) jako záměrné upravování narušené činnosti organismu takovými psychologickými a speciálně pedagogickými prvky, které jsou imanentní umělecké činnosti nebo procesu umělecké tvorby.

Podle Hanuse (1987) je arteterapie zvláštní formou psychoterapie prostřednictvím grafické, malířské a sochařské činnosti. Je to organizovaný, cílený terapeutický proces, realizovaný individuálně či ve skupině, který řídí a usměrňuje speciálně školená osoba, arteterapeut. Arteterapii lze kromě terapeutických účelů použít i v pedagogickém procesu jako prostředek výchovy a sociální integrace. Toto vymezení se zdá být pro oblast speciální pedagogiky se zaměřením na osoby se zrakovým postižením velmi výstižné.

Slavík (2000) používá výraz „artefiletika“, jako modifikaci arteterapie ve významu výchovy prostřednictvím umění. Arteterapii vymezuje jako psychoterapeutickou a psychodiagnostickou disciplínu, využívající klíčebným cílům formy a prostředky adekvátní uměleckým formám (v užším pojetí formám výtvarného umění, v širším i jiných uměleckých oborů). Pracuje hlavně s tvorbou a reflexí zaměřenou na proces umělecké tvorby. Prvořadým cílem není vytvoření uměleckého díla, ale prostřednictvím sebevyjádření, rozvíjení tvořivosti, schopnosti komunikovat a zpracováním osobně významného tématu, dosáhnout odstranění nebo zmírnění těžkostí nemocného člověka. Tentýž autor vymezuje i rozdíly mezi psychoterapií, jež využívá arteterapeutické techniky, a mezi arteterapií. Zatímco v psychoterapii jsou artetechniky zařazované cíleně a izolovaně, v arteterapii jde o využití umění jako plnohodnotného kanálu pro komunikaci a introspekci.

Pro úplnost uvádíme také vymezení „arteterapie“ dle Defektologického slovníku (Edelsberger, 2000, s.34-35): „z lat. ars = umění; z řec. therapeia = ošetřování, léčení) – léčba uměním jako speciální druh *psychoterapie*. Její psychoterapeutický význam záleží v tom, že má upravovat narušenou činnost lidského organismu psychologickými prostředky. Základními psychologickými prostředky jsou zde tyto složky, které jsou vlastní procesům uměleckého tvoření a uměleckého vnímání. V podstatě jde tedy o jednu z forem tzv. činnostní terapie, která tu představuje celou řadu pasivních i aktivních činností, od „umělecké“ produkce až po účast na besedách a kulturně společenských večírcích. Toto široké pojetí arteterapie se zpravidla omezuje na arteterapii v užším slova smyslu, při níž převládajícím výrazovým prostředkem je činnost výtvarná; arteterapie je pak léčba uměním výtvarným – vedle *muzikoterapie, biblioterapie, kineziterapie (terapie pohybová)* apod.

Z výše uvedených vymezení a definic „arteterapie“ je zřejmé, že se jednotliví autoři staví k vymezení této disciplíny každý trochu jinak. Vychází ale obecně z problematiky psychoterapie a arteterapii považují především za léčebný prostředek směřující k určitým cílům, který využívá umění obecně, výtvarné výchovy konkrétně, k dosažení zmírnění potíží v různých oblastech, které jedince nějakým způsobem omezují. Prvky arteterapie je možno využívat i ve výchovně vzdělávacím procesu.

V rámci této kapitoly se však pokusíme zaměřit pouze na téma „arteterapie“ v užším slova smyslu, tedy na léčbu a rozvoj jedince pomocí výtvarného umění. Další formy arteterapie např. biblioterapii, muzikoterapii, atd. se budeme věnovat v dalších samostatných kapitolách.

5.1.1. Teoretická východiska arteterapie

I když většina teoretických východisek současných arteterapeutů souvisí s modely jednotlivých psychoterapeutických škol, je třeba zdůraznit, že arteterapie není jen jednou z forem psychoterapie. Arteterapie hledá a nachází svá východiska nejen v psychoterapii, ale i v teorii umění, filosofii, teologii,...atd.

V arteterapii se jedná u každého jednotlivého jedince o naplnění různých cílů. Mezi nejčastější cíle patří navození kompenzačního procesu, aktivizace, zprostředkování kontaktu, socializaci, přeformování stereotypů, komunikace prostřednictvím výtvarného projevu, odstranění úzkostných stavů, nebo například zmírnění agresivity. Ve všech zmíněných případech je třeba najít kritéria, která indikují použití arteterapeutických postupů vzhledem k dané struktuře osobnosti. To vše předpokládá mít určité teoretické východisko či rámec. Je však nutné podotknout, že

každý výtvarný projev, na jakékoliv úrovni, je třeba považovat za tvořivý projev. Tvořivost je potenciální silou nejen pro umění, ale i pro arteterapii. Kreativitu bere v úvahu každý z jednotlivých teoretických rámců.

5.2 Arteterapie „profese arteterapeuta“

Šicková-Fabrici (2002) otevřeně říká, že neexistuje zřetelné vymezení oboru jako takového, jeho definice je pojmána různě, určení oboru vzhledem k jiným oborům není přesně dané. Je zřejmé, že se různí autoři od sebe liší východisky práce, technikami, ale i chápáním šířky oboru. Tato autorka (2002, s. 56) říká: „V rolích arteterapeutů působí psychologové, výtvarníci, pedagogové, lékaři, léčební a speciální pedagogové, zdravotní sestry.“

Tatáž autora uvádí, že je vhodné, aby jedinci, jež chtějí, či vykonávají funkci arteterapeuta, by měli mít plnou kvalifikaci v některém základním oboru práce s lidmi, tzn. například v pedagogice, psychologii, léčebné a speciální pedagogice, medicíně, rehabilitaci, psychoterapii apod. Potom by absolvent měl být oprávněn vykonávat arteterapeutickou činnost pod vedením konkrétního odborníka v oboru, v němž je tato činnost uplatňována. Samotné studium v oboru arteterapie nenahrazuje vzdělání ve výše uvedených oborech a neopravňuje k výkonu jiných činností než arteterapeutických.

Pro jedince, který chce vykonávat funkci arteterapeuta, jsou důležité určité znalosti, dovednosti, ale také musí mít určité osobnostní předpoklady. Do předpokladů můžeme zařadit například empatii, intuici, měl by být schopen dávat informace do souvislostí, měl by umět improvizovat, měl by vzbuzovat například důvěru, měl by mít vysoký morální a etický kredit.

Důležitý je pro takového jedince i arteterapeutický výcvik, navíc je důležitá i supervize. Neměl by pracovat sám, měl by být součástí nějakého týmu, ke by měl možnost svá pozorování a výsledky konzultovat ve vztahu k jiným oborům, právě například ve vztahu ke vzdělávání, k zdravotnímu stavu jedince, atd.

Pro možnost pracovat jako arteterapeut je důležitá, jak jsme zmínili výše, otázka vzdělávání. Dnes je možno absolvovat například jednooborové bakalářské tříleté kombinované studium na Jihočeské Univerzitě v Českých Budějovicích. Profil absolventa takového studia je následující: „Úspěšní absolventi jsou způsobilí k týmové i samostatné terapeutické, edukační či reedukační a výtvarně pedagogické činnosti ve všech zařízeních, v nichž lze stimulovat výtvarný projev specifickými arte postupy a vytvořit atmosféru sdílnosti a otevřenosti.“

http://www.pf.jcu.cz/education/applicants/p_arte.php

Dále je možnost tento obor studovat i na jiných univerzitách například na Univerzitě Palackého v Olomouci jako studium k prohlubování odborné kvalifikace, studium je dvouleté, nebo třisemestrální, dle toho, zda studium nabízí pedagogická fakulta, nebo filosofická fakulta. http://www.scv.upol.cz/cms_dokumenty/ARTE1.DOC, http://www.scv.upol.cz/cms_dokumenty/ARTE2.DOC

Dále například Česká arteterapeutická společnost v současné době nabízí několik typů kurzů. Z nejvýznamnějších jmenujme „pětiletý arteterapeutický výcvik SUR“. <http://www.arteterapie.cz/index.php?disp=novinky&lang=0&shw=100092>. Informace k dalším kurzům naleznete na následujících stránkách: <http://www.arteterapie.cz/index.php?disp=asociace&lang=0#huptych>

Další kurzy nabízí například „Sdružení podané ruce“ v Brně. Účastníky kurzů jsou jedinci státních i nestátních organizací, laici a široká veřejnost. Kurz je jen krátkodobý

a klade si za cíl seznámit jedince se základy arteterapie.
<http://ies.podaneruce.cz/kurzy/arteterapie/>

Občanské sdružení „Okamžik“ se snaží o podporu plnohodnotného a samostatného života osob se zrakovým postižením. Snaží se o propojení světa lidí bez postižení s světem osob se zrakovým postižením v oblasti sociálních služeb, v dobrovolnictví, v rámci kulturních a osvětových aktivit.

http://www.okamzik.cz/main/okamzik/O_nas/index.html

Toto sdružení v rámci projektu „Nové příležitosti pro zaměstnávání osob s těžkým zrakovým postižením“ v rámci dlouhodobého záměru projektu začal provozovat ateliér a dílnu hmatového modelování pro nevidomé (hmatateliér) založený na „Axmanově technice modelování pro zdravotně postižené“ a dalších technikách. Další informace k dané technice získáte na stránkách <http://www.okamzik.cz/main/okamzik/Hmatelier/index.html>, nebo v závěru textu kapitoly, kde se „Axmanovou technikou modelování“ zabýváme podrobněji.

5.3 Vymezení arteterapie z různých hledisek

Receptivní arteterapie

Arteterapií receptivní je myšleno vnímání uměleckého díla vybraného s určitým záměrem arteterapeutem. Cílem je lepší pochopení vlastního nitra a poznávání pocitů jiných lidí. Je známo, že umělecké dílo při vnímání jedincem vyžaduje jeho spolupráci, „vcítění“. Znamená to, že jedinec promítá své vlastní emoce do uměleckého díla. Může takto objevit duchovnost, životní sílu, smutek i naději. Vcítění se mění podle vnitřního zaměření jedince, ale i podle jeho momentální emocionální dispozice.

K receptivní arteterapii patří návštěvy výstav a galerií, projekce diapozitivů nebo videozáznamů spojené s rozhovory o vnímaných výtvarných artefaktech apod. U osob se zrakovým postižením je třeba vybírat takové výstavy, které jsou vhodné pro tyto osoby. Například pro nevidomé jedince je vhodná výstava soch a různých artefaktů, které umožňují lidem s tímto postižením vnímat hmatem, případně sluchovou cestou. U jedinců na úrovni slabozrakosti rovněž existují specifika, která je třeba respektovat při návštěvě a účasti na takovéto akci, ovšem nejsou tak limitováni, jako osoby nevidomé.

Produktivní arteterapie

Arteterapie produktivní znamená použití konkrétních tvůrčích činností (kresby, malby, modelování) nebo intermediálních aktivit (tj. činností propojujících různá média) jednotlivce či skupiny. I u osob se zrakovým postižením obecně je možno využívat téměř všechny techniky, které oblast v oblasti tvorby umění známe. Je důležité se jen zaměřit na konkrétního jedince, jeho potřeby a vhodně zvolit přístup, případně techniku, cíle, atd.

Rozdělení arteterapie dle počtu klientů

Individuální arteterapie

Při individuální arteterapii se jedná o vztah jeden na jednoho, tedy terapeut je k dispozici jedinému jedinci v dané chvíli. Navazují úzký kontakt, vzniká tak emocionální zážitek styku s chápajícím člověkem (Šicková-Fabrizi, 2002).

Horňáková (1999) říká, že individuální arteterapie je vhodná pro jedince, jehož potíže vyžadují celou pozornost terapeuta, nebo jehož chování ve skupině by působilo rušivě a mohlo by mít pro jiné jedince negativní následky. Individuální arteterapie bývá vhodná například pro děti hyperaktivní nebo naopak anxiózní.

Skupinová arteterapie

Skupinová arteterapie bývá náročnější hlavně pro terapeuta. Mívá ale i řadu výhod:

- sociální učení probíhá rychleji a intenzivněji,
- jedinci s totožnými nebo podobnými problémy se mohou podpořit a cítit sounáležitost,
- zpětné vazby členů skupiny jsou podnětné pro každého jedince ve skupině,
- je vhodnější pro ty jedince, kteří prožívají individuální terapii příliš intenzivně,
- je demokratičtější, protože moc i odpovědnost se dělí.

Podle Horňákové (1999) lze ve skupinové terapii zařadit techniky a cvičení, které jsou dynamičtější a zajímavější. Horňáková (1999, s. 124) říká, že: „Skupina je mikrosvětlem, z něhož mohou klienti přenést svoje zkušenosti do svého přirozeného prostředí“.

Liebmann (2004, s. 19) také uvádí důvody, proč pracovat ve skupinách, jaké výhody a nevýhody to sebou nese:

Výhody:

- Většina sociálního učení probíhá ve skupinách, skupinová práce tedy poskytuje vhodné zázemí, ve kterém jej můžeme procvičovat.
- Lidé s podobnými potřebami si mohou poskytnout vzájemnou podporu a pomáhat si s řešením problémů.
- Členové skupiny se mohou poučit ze zpětné vazby od ostatních.
- Členové skupiny si mohou vyzkoušet nové role, vidí jak ostatní reagují (nácvič role), a mohou v nich být podpořeni a posíleni.
- Skupiny mohou být katalyzátorem vývoje skrytých zdrojů a schopností.
- Skupiny více vyhovují určitým jedincům, například těm, pro které je intimita individuální práce příliš intenzivní.
- Skupiny mohou být demokratičtější a dělit se o moc a zodpovědnost.

Nevýhody:

- Zachování důvěrnosti je obtížnější, protože je zapojeno více lidí.
- Skupiny potřebují zdroje a jejich organizování je obtížnější.
- Členům skupiny je poskytováno méně individuální pozornosti.
- Skupina může snadněji někoho označovat, dát mu „nálepku“, které se pak obtížně zbavuje.
- Lidé se mohou vyhnout rozhovoru o nepříjemných tématech, protože se za někoho „schovají“.

Co se týká obecně osob se zrakovým postižením, i tyto osoby se mohou do skupinové terapie zapojit. Jak uvádí (Liebmann, 2004, s. 118): „Nevidomí se mohou

do skupin zapojit, bereme-li na jejich potřeby zvláštní ohledy. Znamená to, soustředit se na taktilní výtvarná média, jako je hlína, textilie, atd.“.

Rodinná arteterapie jako druh skupinové arteterapie

Rodinná arteterapie je svým způsobem druh skupinové arteterapie. Arteterapie, má v oblasti kompenzace nedostatečné citové výchovy, stejně jako v oblasti problémových jevů v rodinné terapii široké uplatnění. Rodina je zde považována za velmi specifický druh skupiny. Mnoho principů aplikovatelných v rámci skupinové arteterapie však lze použít i v rodinné terapii.

Klientem je tedy celá rodina, se všemi svými členy. Předpokládá se, že individuální postižení dítěte nebo jiného člena rodiny úzce souvisí se skupinovou dynamikou celé rodiny, dokonce individuální symptomatika je ve své podstatě výrazem narušených interpersonálních vztahů v rodině.

Problémem se často stává oddělení dítěte od matky, a to jak z důvodu postižení dítěte (dlouhý pobyt v nemocničním zařízení, léčebnách), tak například rodiče nevědí jak pečovat o své postižené dítě, jsou odtažití, poskytují dítěti jen základní zaopatření,...atd.), problémem může být například odloučení dítěte od matky z důvodu adopce jinými rodiči, nebo odložením dítěte do kojeneckého ústavu či dětského domova. Některé poruchy chování, neschopnost opětovat projevy citu, tělesný kontakt, mohou být právě znakem poruchy připoutání (attachment disorder) způsobené separací od matky brzy po porodu třeba z výše uvedených důvodů.

Latinský termín pro těhotenství „gestatio“ znamená doslova nošení, držení, oporu, podpírání. V tomto významu těhotenství podle některých autorů netrvá devět, ale osmnáct měsíců. Znamená to, že dítě by mělo dalších devět měsíců po porodu zůstat bez přerušování v blízkosti matky. Pokud dítěti tato blízkost, oční i tělesný kontakt s matkou nejsou umožněny, jeho citový vývoj je narušen. Oddělení dítěte v raném věku od matky může vést například k poruchám chování, k neschopnosti navazovat vztahy s vrstevníky, poruchy příjmu potravy, destruktivní tendence vůči sobě i druhým. Nejčastější je tento problém u dětí adoptovaných a dále u dětí s postižením. Často se vyskytuje i u dětí se zrakovým postižením. Arteterapie zde bývá jedna z metod, která se využívá právě u těchto dětí, k jejich rozvoji, ale především k „přeladění“ na jinou vztahovou vlnu rodičů a dítěte.

Pro rodinnou arteterapii je vhodné používat nenáročnou výtvarnou techniku jako třeba voskové pastely, koláž, hlínu, stavebnice. Při společných výtvarných aktivitách by si terapeut měl všimnout, kdo je z rodiny nejiniciativnější, v jakém pořadí se zapojují ostatní členové, či nápady se použijí a či jsou ignorovány. Je důležité pozorovat, jak se členové rodiny podělí například o společný papír, kdo překračuje hranice svého území a zasahuje do území ostatních členů rodiny, kdo pracuje nezávisle, kteří členové spolupracují. Zároveň terapeut sleduje i verbální výpovědi jednotlivých členů rodiny (Šicková-Fabrici, 2002).

5.4 Materiály pro arteterapii

V rámci arteterapie je možno pracovat s nepřeberným množstvím materiálů. Velmi často je využívána například:

- keramická hlína,
- modelína,
- modurit,

- papír,
- písek,
- textilie,
- přírodní materiály (kameny, semínka, větvičky, plody, ...),
- korálky,
- provázky,
- prstové barvy, ale i tradiční barvy,
- atd.

5.5 Výsledky terapeutického procesu

Jak uvádí Šicková–Fabrici (2002) pro terapeuta je velmi důležité průběh terapií a jeho výsledky podrobně zaznamenávat a archivovat, nejen pro znovunalezení záznamů, ale i pro zjištění postupů a úspěšnosti či neúspěšnosti terapie.

Šicková–Fabrici (2002, s. 54-55) navrhuje zaznamenávat následující:

- kdy se problém objevil,
- kde se problém objevil,
- jak se problém manifestuje (slovy, gesty, sekvencí činů),
- kdo je přítomen ve chvíli, kdy se problém objeví,
- zda jsou nějaké výjimky, kdy se problém neobjeví,
- jak se problém mění, poté co se změní chování klienta,
- jak vysvětluje problém klient a jak to demonstruje při setkáních,
- jak poznáme, když problém zmizí.

Pro terapeuta je důležité také následující:

1. v průběhu terapeutického procesu archivování výtvarných prací klientů na nichž je viditelný progres nebo regres ve formálních i obsahových kritériích – v integraci kresby, malby nebo plastického projevu, v bohatší tematice, ve větším počtu detailů, v živější barevnosti, ve zlepšení prostorového vyjádření perspektivy, ve vedení „jistější linie“;
2. archivování autentických záznamů výpovědí klientů před začátkem arteterapeutické intervence, během ní i na jejím konci, jejich komparace a vyjádření změn, které se projeví: v bohatší slovní zásobě, v delších větách, v používání přívlastků, v originalitě, v projektní sebereflexi, ve schopnosti vyjádřit aktuální emoce, ve změně seobrazu, postojů k sobě i druhým, v proměně sociálního citění a jednání, v dosažení integrity osobnosti, její rekonstrukci i v lepší integraci postiženého jednotlivce do společenství zdravých.

5.6 Arteterapie zrakově postižených osob

U nevidomých či těžce slabozrakých osob je chybějící funkce zraku kompenzována sluchem a hmatem. Podle Perouta (1999) se tyto smysly cvičením zdokonalují.

Šicková-Fabrici (2002) také zmiňuje průkopníka arteterapie Löwenfelda (1982), který se zabýval nevidomými osobami. Podle jeho názoru má arteterapie za úkol léčit „subjektivní“ a „objektivní“ handicap těchto osob. Za objektivní handicap považuje ztrátu zraku, za subjektivní ztrátu sebevědomí, sebehodnocení, nezávislosti, schopnosti adaptovat se na tento fakt.

Lidé se stejným postižením se často liší ve schopnosti jej akceptovat a přizpůsobit se mu. Je důležité, jakým mentálním sebeobrazem nevidomí disponují. Například modelování z hlíny je v podstatě pro nevidomé a slabozraké osoby způsobem sebevyjádření. Vnímání jednotlivých předmětů prostřednictvím hmatu však odráží jen dílčí vjemy, které musejí být sjednoceny do celku. Tato integrace dílčích vjemů do zážitku celku je často náročná. Löwenfeld (1982) předpokládá, že tato fyzická neschopnost chápat celek má přesah i do mentální neschopnosti, co se týče představ o světě, o prostředí, o okolí nevidomého jedince.

Zrakově postižení mají prostřednictvím arteterapie nejen možnost vnímat své okolí, ale arteterapie jim pomáhá specificky a jedinečně rozvinout jejich kreativitu. Jedním z hlavních cílů arteterapie u nevidomých a slabozrakých je pomoci vybudovat celistvý obraz pomocí dílčí hmatové percepce.

„Hmatové modelování“ nevidomých dovoluje těmto osobám zviditelnit své dojmy a představy o okolním světě a sobě samém. Hmatové modelování se děje výlučně prsty bez použití špachtlí nebo jiných nástrojů. Začíná se pracovat s reliéfy, do nichž se vytvářejí pomocí otisků prstů různé linie a oblouky. Postupně se modelují například trojrozměrné sochy. Ruka je u větších objektů považovaná za měřítko. Větší sochy a objekty, které nevidomý takto vytvoří, jsou názornější a pro nevidomé od narození lépe pochopitelné. Terapeut učí nevidomého modelovat tak, že se nevidomý dotýká jeho rukou a spolu tak vytvářejí objekt nebo sochu.

Šicková-Fabrici (2002) uvádí například Puškárovou (1998), která vypracovala arteterapeutický program pro zrakově postižené děti. Podle jejího bádání je evidentní, že slepota omezuje nejen percepce, ale i kognici v šířce i variabilitě zkušeností, schopnosti pohybovat se a interakci s prostředím. Tato omezení potom mohou negativně ovlivňovat sebeobraz nevidomého dítěte.

Představy zrakově postižených, které jsou často zúžené, zlomkovité, schematické, na nízkém stupni zevšeobecnění, se pomocí arteterapeutické intervence integrují, stávají se jasnějšími. Například prostřednictvím modelování z hlíny se verbalismus představ determinovaný nemožností vnímat objekty jako celek pomocí zraku nebo hmatu zlepšuje. Když nevidomí používají pojmy, o nichž nemají jasnou představu. Jak uvádí Požár (1979), arteterapie jim pomáhá vytvořit si jakýsi zmenšený svět předmětů, lidí, ale i jevů, pomocí kterého nejen jejich představy, ale i emoce a myšlenky dostávají reálnější kontury. (Šicková-Fabrici, 2002)

Pro zájemce

Na následujících řádcích Vás seznámíme se sdružením Slepíši a Axmanovou technikou modelování. Toto sdružení není uvedeno jako arteterapeutické, ale v jistých ohledech by se dalo říci, že i tuto funkci může zastávat. Jedná se o práci s hlínou, která může mít i terapeutický význam, minimálně v oblasti prevence. Protože práce manželů Axmanových je nesmírně přínosná pro osoby se zrakovým postižením, dovolili jsme si právě i tuto techniku na níže uvedených řádcích představit.

Sdružení Slepíši a Mezinárodní centrum Axmanovy techniky modelování

Sdružení „Slepíši“ bylo založeno roku 1995. Hlavním cílem sdružení je výuka a propagace „Axmanovy techniky“ modelování, pro kterou je používána i zkratka „ATM“.

Co sdružení nabízí konkrétně:

- Sdružení nabízí přednášky a semináře pro zrakově postižené obecně, pro mentálně postižené osoby, osoby s tělesným postižením, dále spolupracuje i s dalšími lidmi s různými handicapy.
- Dále se snaží o pomoci při vyhledávání pracovních příležitostí pro absolventy školy.
- V neposlední řadě umožňuje praxe studentům škol, kteří se zabývají problematikou osob se zdravotním postižením.
- Pomáhá navíc i při zakládání samostatných dílen hmatového modelování zdravotně postižených.
- Pořádá prázdninové kurzy hmatového modelování pro nevidící s rodiči.

Roku 2000 manželé Axmanovi založili a stále provozují „Mezinárodní centrum Axmanovy techniky modelování“ v Tasově na Vysočině.

Axmanova technika modelování vychází z hmatových schopností nevidících lidí. Jak je uvedeno na stránkách <http://www.slepisi.eu/katalog/slides/celek-09.html>, pro výuku techniky není důležité výtvarné nadání, ale základní motorická zručnost při práci s hlinou a odvaha naučit se něco nového.

Výuka ATM je postavena na hmatové matematice a na zvládnutí základních řemeslných prvků, které se kombinují. Prsty a ruka jsou zde hlavním měřítkem. V ATM se z hlíny modelují nejdříve kostry a ty se potom přidáváním hlíny domodelují do výsledné podoby. Jak uvádí Axman, díky hmatové matematice se mohou naučit proporční zásady i lidé, kteří jsou od narození nevidomí. Cílem výuky techniky je modelování na promyšleném řemeslném základu, který lze trpělivým opakováním naučit i osoby s mentálním postižením. Při práci se nepoužívá voda, nástroje ani hrnčířský kruh.

Lidé, kteří zvládnou řemeslný základ, mohou mít následující možnosti uplatnění: řemeslník ATM, učitel ATM, lektor, nebo se zaměřit na samostatné výtvarné aktivity.

▼ ATM – práce nevidících absolventů ATM / ATM – works by blind ATM graduates

▲ keramika a modelování – běžné práce nevidících lidí / typical ceramics and modeled works by the blind

Fotografie je použita ze stránek, která představuje „Mezinárodní centrum Axmanovy techniky modelování pro lidi se zdravotním postižením“ .

<http://www.slepisi.eu/katalog/slides/celek-12.html>

Pro zájemce

Další metodou rozvoje osob se zrakovým postižením, a v jistém smyslu i formou terapie může být i nová výtvarná technika, kterou přinesl do České republiky Dino Čečo. Tato technika umožňuje nevidomým osobám malovat prstem nebo hůlkou na bílé plátno, pod nímž je vlhká uhlíková hmota, která prosakuje v konturách na povrch obrazu. Informace k této metodě můžete nalézt na následujících stránkách:

<http://www.ceskatelevize.cz/porady/1096060107-klic/210562221700009/>. Jedná se o pořad české televize, konkrétně o pořad „Klíč“ který byl vysílán 8.6.2010.

Shrnutí

Problematika terapií a jejich využití v oblasti speciální pedagogiky má své specifické místo. Je možno používat i termínu „artefiletika“ jako modifikaci arteterapie ve významu výchovy prostřednictvím umění, což je zřejmě pro oblast speciální pedagogiky výstižnější. V arteterapii využíváme k dosažení určitých cílů formy a prostředky, které odpovídají uměleckým formám, v užším pojetí formám výtvarného umění, v širším i jiných uměleckých oborů. Cílem nemusí být vytvoření uměleckého díla, ale jak říká Slavík (2000), jde o sebevyjádření, rozvíjení tvořivosti, schopnosti komunikovat, atd.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Uveďte alespoň tři definice „arteterapie“ a uveďte, čím se tyto definice liší a jak problematiku „arteterapie“ pojímají.
2. Vymezte profesi „arteterapeuta“ a uveďte, kde je možno získat zkušenosti, vzdělání v tomto oboru.
3. Uveďte, jaké jsou rozdíly mezi „receptivní arteterapií“ a „produktivní arteterapií“.
4. Uveďte konkrétní výhody a nevýhody „skupinové arteterapie“.
5. Uveďte specifika pro práci arteterapeuta s osobami se zrakovým postižením.
6. Popište Axmanovu techniku hmatového modelování“.

Úkol pro odeslání tutorovi

Najděte další školy, nebo sdružení, která se zaměřují na oblast využití arteterapie u osob se zrakovým postižením.

Pojmy k zapamatování

- arteterapie,
- artefiletika,
- osoba se zrakovým postižením,
- psychoterapie,
- Axmanova technika modelování,

Literatura a další zdroje

Podrobnější informace k tématu této kapitoly můžete získat v publikacích a zdrojích:

EDELSBERGER, L. *Defektologický slovník*. Jinočany: H&H, 2000. ISBN 80-86022-76-5.

FINKOVÁ, D. *Inovační přístupy při rozvoji dětí s ROP syndromem v předškolním věku*. Disertační práce. KSP PdF UP, Olomouc, 2004. Školitel: prof. Ludíková.

HANUS, R. *Estetická výchova v dětských domovech*. In: Pedagogika specialit XII, zborník katedry špeciálnej a liečebnej pedagogiky. Trnava: PF UK, 1987.

HORŇÁKOVÁ, M. *Liečebná pedagogika*. Bratislava: PERFEKT, 1999. isbn 80-8046-126-0.

LIEBMANN, M. *Skupinová arteterapie*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-864-3.

LÖWENFELD, V. *Creative and menthol growth*. New York – London, Macmillan, 1982.

PEROUT, E. *Hmatové modelování a reliéfní kresba nevidomých*. Výtvarná výchova, roč. 39, č. 4, 1999.

PETZOLD, D. ORTH, I. *Die neue Kreativitätstherapien*. Paderborn: Junferman, 1991.

PUŠKÁROVÁ, J. *Arteterapia v procese liečebno-pedagogickej intervencie u zrakovo-postihnutého dieťaťa mladšieho školského veku*. Diplomová práca. Bratislava, PdF UK, 1998.

SLAVÍK, J. *Utváření a interpretování symbolu v arteterapii*. In: *Současná arteterapie v Čechách a v zahraničí*. Praha: UK, 2000.

ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-616-0.

ZICHA, Z. *Úvod do speciální výtvarné výchovy*. Praha, UK, 1981.

<http://www.arteterapie.cz/index.php?disp=novinky&lang=0&shw=100092>

<http://www.arteterapie.cz/index.php?disp=asociace&lang=0#huptych>

<http://www.ceskatelevize.cz/porady/1096060107-klic/210562221700009/>

http://www.okamzik.cz/main/okamzik/O_nas/index.html

<http://www.okamzik.cz/main/okamzik/Hmatelier/index.html>

<http://ies.podaneruce.cz/kurzy/arteterapie/>

http://www.pf.jcu.cz/education/applicants/p_arte.php

<http://www.slepisi.eu/katalog/slides/celek-09.html>

<http://www.slepisi.eu/katalog/slides/celek-12.html>

http://www.scv.upol.cz/cms_dokumenty/ARTE1.DOC,

http://www.scv.upol.cz/cms_dokumenty/ARTE2.DOC